

DİL VE DÜŞÜNCE ARASINDAKİ İLİŞKİ

Ta'lik Kavramı

Arapçada cümle algısı, uzunca bir zaman cümle yapısının genelini kuşatıcı bir sonuca varan bütüncül bir bakıştan yoksun devam etti. Öyle ki bu durum, dilin bütün konularını kapsamlı bakış açısıyla değerlendiren Abdulkahir el-Cürcânî'nin *Delâilu'l-İcâz*'inde ta'lik nazireyesini ortaya koyana kadar bu eksiklik sürdü. Özellikle Sibeveyhî ve hocası Halil'in ortaya koyduğu orijinal görüşlere rağmen, Arapça cümle yapısını ele alan kapsamlı bir eser ortaya koyduklarını söylemek zordur. Abdulkahir'den önceki dilcilerin çalışmaları Sibeyyh'in *el-Kitab*'ıyla kıyaslanır. Cürcânî öncesinde Câhız, İbn Kuteybe, Kudâme, es-Sîrâfi, el-Fârisî, er-Rummânî, el-Hitâbî, İbn Cinnî, el-Bakillânî, el-Kâdî Abdulcebbâr gibi dilcilerin ortaya koyduğu düşüncelerin onun ulaştığı kapsamlı teoriye katkıları olmuştur. Cürcanî, başarılı bir dilci olarak teorisine o dilcilerin görüşleri ışığında ulaşmıştır. Onun fasl ve vasl, icâz, itnâb, inşâ, haber gibi konulardaki görüşlerini ayrı başlıklar altında aktarmaktan ziyade ulaştığı bütüncül anlayışın ortaya konulması gerekir. Cürcânî, nahiv ilmindeki bazı sapmaları görekerek bunu ıslah etmeyi hedeflemiştir (**Lâşîn, 1980: 4**).

Cürcanî Arapça cümle yapısı hakkındaki görüşlerini bir eserde toplanmış değildir. Bakıldığında görüşlerini eserlerine serpiştirildiği görülür. Burada onun dil anlayışını yansıtan bir sonuca ulaşmak için parçanın bütünlerini tamamlayan bir anlayışla hareket etmek gerekir. Örneğin sözcüğün sesleri ve cümle içinde sözcüklerin dizilişiyle ilgili şöyle der: Sözcükleri oluşturan seslerin dizilişi planlı değildir. ضرب fiili رضى olarak gelebilirdi. Ancak cümle içinde sözcüklerin tertibi böyle kurlsız olmaz. Anlam gözetilmeden sözcüklerin tertibinden söz edilemez (**Cürcânî, 1984: s.35**) sözcüklerin cümle içindeki tertibi dilden dile değişir. Yine sözcük sıralamasındaki esnek yapı dilden dile değişir. Arapça bu konuda orta bir yol tutar (**Vendryes, 1950: 187**). Kelimelerin dizilmesi ile amaçlanan şey, sözcüklerin telaffuzda birbirinin ardı sıra gelmesi değil, delâlet ve anlamlarının aklın gerekleri doğrultusunda birlikte kullanılmasıdır. Kelimelerdeki dizimin, dizilen şeylerin birbirine karşı konumu dikkate alınarak dizmek anlamında olduğu ve bu açıdan kalıba dökme, süsleme, nakış yapma vb. biçim verme amacı güdülen işlere, sanatlara benzediği kesinleşmişken bununla lafızların telaffuzda birbirinin ardı sıra gelmesinin kastedilmesi nasıl düşünülebilir ki! Üstelik anlam göz ardı edildiğinde lafızların birbirine karşı dikkate alınması gereken bir konumlarının olmadığı noktasında da bizim hiçbir şüphemiz yoktur. Lafızların salt

lafız olmaları açısından şöyle değil de böyle dizilmeyi hak etmedikleri konusunda şüphe etmeyi gerektiren ne vardı ki (Delailu'l-İcaz, 1984: 49-50). (çeviride, 59-60)

Delalet/anlam yönüyle iki sözcük arasında bir fark yoktur. İfade gücü bakımından biri diğerinden daha önde olabilir. رجل 'kişi' sözcüğünün işaret ettiği anlam فرس 'at' sözcüğünün ifade ettiği anlamdan daha üstün değildir. Aynı şekilde الليث 'arслан' الأسد 'arслан' sözcüğünden sözcük olma yönüyle farklı değildir. Üstünlük sözcüğün cümle içindeki konumundan kaynaklanır (Cürcâni, 1984: 32). Sözcükler anlamın kabıdır, onun hizmetinde ve emrindedir. Anlam önce zihne doğar, sonra cümlede şekillenir (Cürcâni, Delail, 1984: 37- 38). Sözcükler kendi kendilerini tanımlamak için değil, birlikte kullanılmak için konulmuştur. Anlamı bilinmeden sözcüğün cümledeki yerini tespit etmke düşünülemez. Zihindeki anlamlarını bilmek sözcüklerin cümledeki yerini tayin eder. (Cürcâni, 1984: s.37)

Cümle ve Anlam

Mütekellim/konuşan önce zihninde sözcükleri bir sıralamaya koyarak anlamı kurgular, arkasından bu tertib sözcüklere dökülür. Ta'lik, sözcükler arasında ve gramer anlamlarıyla gerçekleşen bir etkileşim olup, bu süreçte anlamlar arasında rabt ve irtibat ilişkisi doğar. İrtibat, cümle öğeleri arasında doğrudan kurulan ilişkiyi, rabt ise öğeler arasında bir vasıta ile kurulan ilişki demektir. Bu konuşanın gramer anlamlarını da dikkate alarak dilde var olan öğelerden seçmeler yapmasıyla gerçekleşir. Nazm, ta'lik düşüncesinin bir sonucudur. Nazm teorisi kapsamlı bir teori olup, nahiv ve belâgat arasında kesin bir yapmaz (Gülizar Kakül Aziz, 2009: 25). Nazmın, telif terimiyle yakınlığı vardır. İncileri dizdiğinde, نظمت الخزر نظما dersin (İbn Faris, 1991: V,442). Ta'lik sözcüklerin anlamının zihinde sıralanması, nazm ise söz konusu lafızların telaffuzu olarak anlamak mümkündür. Bu ayrıştırılması zor bir süreçtir. Konuşan bunu sanki aynı anda gerçekleştirir. Nazmın sıhhati ve yanlılığı ta'likten, yani konuşanın gramer kurallarını yerinde kullanmasından kaynaklanır (Cürcâni, 1984: .56). Nazm, aklın gerektirdiği şekilde, anlam uyumunu dikkate alarak sözcükleri ve cümleleri bir düzene koymaktır (el-Cürcâni, 1984: 361).

Cürcâni, işlevsel anlam ve sözcüksel anlam olarak bilinene işaret etmekte olup bunlar da dilse anlamı oluşturur (Hassân, 1994: 339). Ta'lik, bizzat sözcüklerle değil sözcüklerin anlamları arasında meydana vuku bulur. (Abdulmuttalib, 1994: 2). Cümleyi oluşturan sözcükler arasındaki bu ilişki anlamı etkiler. Örneğin, فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ

نَجَوْتُ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ‘Nihayet kızlardan biri utana utana yürüyerek ona gelip, “”bizim için koyunlarımızı sulamanın ücretini vermek üzere babam seni çağırıyor” dedi’(28.Kasas, 25) ayetinde, على استحياء ifadesi, مشى kelimesine bağlandığında, *utanarak geldi* anlamına gelir. قالت fiiline bağlandığında, *sözü utanarak söyledi* demek olur. Burada her iki ihtimal de sözkonusudur. (es-Semarrâi, 2007: c.19, sayı:42, s.359). Aralarında anlam ilişkisi bulunmayan iki sözcük arasında ta’lik mümkün değildir. Bu sebeple sözcükler iki kısmı ayrılır: Mu’telif (مؤتلف), isim isim, fiil isim şeklinde gelir. Gayrı Mü’telif (غير مؤتلف) ise fiil fiil, harf harf gibi bunların dışındaki şeylerdir. Ta’lik anlam gözetilmeden sadece sözcükler arasında olsaydı bu ayrıma gerek duyulmazdı (Cürcâni, 1984: 303-304).

Cürcâni, dilsel anlam ve kültürel anlama işaret eder. Bu ikisi bu gün semantik biliminin konusuna girer. Bugün dilbilimin asıl hedefi anlamı tespit etmektir. Sadece gramer kuralların bilmek yeterli değildir. Anlam çeşitliliğini ve sözün maksadını bilmek gerekir. Sözcükler arasında ilişki, birlikte kullanımları bu noktada önem arz eder (Cürcâni, Delail, s.60).Cürcâni cümlelerin tek anlamı olduğunu vurgular. ضرب زيد عمرا ‘Zeyd Amr’1, Cuma günü uyarmak etmek için şiddetli bir şekilde dövdü’, cümlesinde bütün sözcükler tek bir anlamı ifade etmek için bir araya gelmiştir (Cürcâni, 1984: 368-369).